

Anka VIDOVIČ-MIKLAVČIČ

KOČEVSKI OKRAJ V DESETLETJU PRED APRILSKIM ZLOMOM

V prispevku se bomo osredotočili na politične in kulturne razmere v okraju za obdobje od šestojanuarske diktature 1929 do aprilskega zloma 1941. Omejili se bomo predvsem na obravnavo meščanskega tabora. Pregledno bomo predstavili strankine, kmečkostanovske in prosvetnokulturne organizacije in njihovo dejavnost. Omejili se bomo le na Slovence, ker so problematiko kočevskih Nemcev raziskovali že drugi, bodisi v okviru svojih monografij ali tematskih sklopov.¹

V Dravski banovini je sodil kočevski okraj po svoji velikosti med največje, meril je 1.065 km² in je le malo zaostajal za kranjskim. Toda leta 1936 je že postal največji, potem ko se je od kranjskega odcepila izpostava v Škofji Loki in s tem dobila položaj samostojnega okraja.² Geomorfološko pripada kočevski okraj značilnostim kraškega sveta in obsega štiri večje in med seboj ostro ločene kotline, te so Dobrepoljska, Velikolaška, Ribniška in Kočevska, pa tudi te imajo stranske doline. Povsod tod je prevladovalo v veliki meri kmečko gospodarstvo. Največ prebivalstva se je ukvarjalo s poljedelstvom, živinorejo, domačo obrtjo in gozdarstvom.³ Po popisu prebivalstva z dne 31. marca 1931 je imel kočevski okraj 38.28 prebivalcev,⁴ od tega je navedlo nemški materni jezik (kočevski Nemci) 9.344.⁵ Slovensko prebivalstvo pa tudi nemška narodna manjšina na Kočevskem je izpovedovala katoliško vero. Le kot zanimivost naj navedemo, da je bilo 47 prebivalcev pravoslavne in 12 evangelijske, augsburške veroizpovedi.⁶ V okraju leži mesto Kočevje, tedaj s 3.079 prebivalci, in trije trgi: Ribnica s 4.791 prebivalci, Sodražica s 3.022 in Velike Lašče s 6.100 prebivalci.⁷ Ko je 11. septembra 1933 izšla uredba o komasaciji občin v Dravski banovini, so se v kočevskem okraju ustanovile naslednje občine: Dolenja vas, Fara, Kočevje-mesto, Kočevje-okolica, Kočevska Reka, Koprivnik, Loški Potok, Ribnica, Sodražica, Stari Log, Velike Lašče, Videm-Dobrepolje.⁸ Kasneje je nastala še ena občina, to je Mozelj, tako da je bilo vsega skupaj v okraju 13 občin.⁹

-
- ¹ Primerjaj Dušan Biber: *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933-1941*. Ljubljana 1966; več o ustrezni literaturi glej še *Pregled najpomembnejše literature v Zborniku "Nemci" na Slovenskem 1941-1955*. Ljubljana 1998, str. 38-52.
 - ² Primerjaj *Krajevni leksikon Dravske banovine*, Ljubljana 1937, (dalje *Krajevni leksikon*) str. 210, 232.
 - ³ Prav tam, str. 211.
 - ⁴ *Splošni pregled Dravske banovine*. Ljubljana 1939, str. 6.
 - ⁵ Prav tam, str. 7.
 - ⁶ Prav tam, str. 7.
 - ⁷ Prav tam, str. 6.
 - ⁸ *Kočevsko, zemljepisni, zgodovinski in umetnostno-kulturni oris kočevskega okraja*. Kočevje 1956, str. 127.
 - ⁹ Primerjaj *Krajevni leksikon*, str. 210-231; *Splošni pregled Dravske banovine*. Ljubljana 1939, str. 6.

Obdobje od uvedbe kraljeve diktature do padca Jevtičevega režima (1929-1941)

Z uvedbo šestojanuarske diktature 1929 so bile tako kot v vsej državi tudi v tem okraju razpuščene vse politične stranke, in sicer katoliška Slovenska ljudska stranka (SLS), Pucljeva Slovenska kmetijska stranka (SKS), Kramerjeva Samostojna demokratska stranka (SDS) in nemška Kočevska kmečka stranka - Gottscher Bauernpartei. Decembra istega leta je bila razpuščena še katoliška mladinska organizacija Orel. Ta je spadala organizacijsko v obravnavanem okraju v Ribniško okrožje s Sodraško in Velikolaško srenjo. V prvi so delovali orlovski odseki v Dolenji vasi, v Sv. Gregorju nad Velikimi Laščami, v Loškem Potoku, Ribnici in Sodražici. V Velikolaško srenjo pa so sodili odseki v Dobrepolju in Velikih Laščah. Dekliška orliška organizacija je imela eno, Velikolaško srenjo: sem so bili vključeni orliški krožki v Ribnici, Sodražici in Velikih Laščah.¹⁰ Orlovska mladina se poslej, navkljub vztrajni agitaciji privržencev jugoslovanske nacionalne ideje, ni vključevala v ustanovljeni državni Sokol kraljevine Jugoslavije, pač pa je delovala v na novo ustanovljenih fantovskih odsekih in dekliških krožkih v okviru župnij pod okriljem župnijskih prosvetnih društev. Te je povezovala v ljubljanski škofiji Prosvetna zveza s sedežem v Ljubljani. Ko je banska oblast februarja 1933 razpustila tudi matično Prosvetno zvezo, je mladina delovala v fantovskih odsekih in dekliških krožkih Katoliške akcije, o čemer je poročalo glasilo Kres.

Oktoirani ustavi septembra 1931 so sledile 8. novembra istega leta skupščinske volitve in 6. januarja 1932 volitve v senat. Skupščinske volitve, ki naj bi utrdile politiko jugoslovanske ideje, so z eno samo državno listo Petra Živkovića, potekale v Dravski banovini v znamenju opozicije Koroščeve SLS in režimskega nasilja (aretacije, zapori, denarne kazni, grožnje itd.) Okrajne in občinske oblasti, policijski in žandarmerijski organi so se namreč znašali tudi v kočevskem okraju nad privrženci Koroščeve SLS, ki so agitirali za abstinenco in se niso udeležili skupščinskih volitev. O tedanjih razmerah v tem in v drugih okrajih je pisal katoliški politični tisk dokaj pogosto po padcu Jevtića, ko je v Stojadinovićevi vladi postal notranji minister dr. A. Korošec.¹¹ Ko so se oktobra 1931 sestavljale okrajne kandidatne liste, sta bila določena za kočevski okraj kandidata Ivan Pucelj,¹² tedajni minister brez listnice v vladi Petra Živkovića in posestnik v Velikih Laščah, njegov namestnik je postal kočevski Nemeč dr. Hans Arko, odvetnik iz Kočevja.¹³ V okraju je bilo volilnih upravičencev 9.721, za državno listo P. Živkovića je glasovalo 6.485 ali 67% volilcev in s tolikimi glasovi je bil izvoljen Ivan Pucelj.¹⁴ Naslednji dan, 9. novembra, je Pucelj skupaj z dr. Albertom Kramerjem odpotoval v Beograd. Ljubljanski volilci so oba na novo izvoljena poslanca pozdravili na ljubljanskem glav-

¹⁰ France Pernišek: Zgodovina Slovenskega Orla. Buenos Aires 1989, str. 175, 184.

¹¹ Za kočevski okraj primerjaj Domoljub, 8. 4. 1936, št. 15; Da osvežimo g. senatorju Puclju spomin.

¹² Več o politiku Ivanu Puclju glej J. Pe (Jurij Perovšek): Enciklopedija Slovenije, zvezek 10, Pt-Savn, Ljubljana 1996, str. 12.

¹³ Kmetijski list, 28. 10. 1931, št. 43; Jutro, 10. 11. 1931, št. 216.

¹⁴ Jutro, 10. 11. 1931, št. 260.

nem kolodvoru, pred tem pa z zelenjem okrasili salonski voz, s katerim sta odpotovala.¹⁵

Naj omenimo v tem času še ustanovni občni zbor Zveze županov Dravske banovine, ki je potekal 3. januarja 1932 v Ljubljani. Tega zborovanja se je iz kočevskega okraja udeležil tudi župan Kočevja Franc Andolšek, posestnik iz Velikih Poljan.¹⁶ Pucelj, ki je bil voditelj v diktaturi razpuščene Slovenske kmečke stranke, je bil soudeležen pri snovanju in ustanovitvi nove vsedrjavne stranke Jugoslovanske radikalne kmečke demokracije (JRKD) decembra 1931 v Beogradu. Potem ko je stranka izdala proglas, se je v Dravski banovini ustanovil banovinski odbor JRKD, ki je spremljal organiziranje krajevnih in okrajnih organizacij in njihovo dejavnost. V predsedstvo banovinskega odbora JRKD je bil izvoljen tudi Ivan Arko, posestnik iz Ribnice. Na ustanovnem zboru banovinskega odbora se je med drugimi k besedi priglasil predstavnik nemške narodne manjšine dr. Hans Arko iz Kočevja, in kot piše Pucljev Kmetški list, izjavil, da manjšina, se pravi tudi kočevski Nemci, z vsem srcem podpirajo to stranko.¹⁷ Še v marcu 1932 so ustanovili okrajni odbor JRKD v prostorih gostilne Union v Kočevju ob prisotnosti 39 zastopnikov iz občin okraja. Na skupščini je govoril tudi Ivan Pucelj. Sledile so volitve, za predsednika okrajne JRKD je bil izvoljen dvorni svetnik v pokoju in župan Kočevja Maks Kostanjevec, za podpredsednika dr. Hans Arko, za tajnika Božidar Betriani, za blagajnika Franc Humber, v širšem odboru naj bi delovalo še 23 odbornikov.¹⁸ Poslej je delovalo 28 krajevnih organizacij s 4385 člani, toda organizacije in članstvo so se kmalu osipali, okrajna organizacija pa je dobila novo vodstvo s predsednikom Ivanom Rusom in s podpredsednikom dr. Hansom Arkom.¹⁹

Po strankinem kongresu sredi leta 1933 je potekala okrajna skupščina JNS za kočevski okraj 22. aprila 1934 ob prisotnosti 99 delegatov iz 13 krajevnih organizacij, ki so štejele 3.619 članov. Skupščini je predsedoval podpredsednik dr. Hans Arko, navzoči so bili narodni poslanec Ivan Pucelj, glavni tajnik banovinskega odbora JNS dr. Marjan Zajc iz Ljubljane in člana banovinskega sveta, ki sta zastopala kočevski okraj dr. Fran Sajovic in Ivan Arko ml. Kot zanimivost naj omenimo, da je opozicija v stranki tega okraja poslala pritožbo na glavni odbor JNS v Beogradu z utemeljitvijo, da omenjena skupščina ni bila veljavna.²⁰ Kot poroča Jutro, je na sporni skupščini Ivan Pucelj, ki je bil še do 18. aprila 1934 v peti vladi Nikole Uzunovića minister za socialno politiko in narodno zdravje, govoril o delu JNS v vladi, o vzrokih rekonstrukcije nove pete Uzunovićeve vlade, iz katere sta med drugimi izpadla I. Pucelj in dr. A. Kramer.²¹ Omenil je škodljivo delo in medsebojno napetost med "ekstremističnimi pristaši bivše SDS in SKS," se pravi med privrženci Kramerjeve SDS in Pucljeve SKS in pohvalil delo novega ministra dr. Frana Novaka, ki je nasledil Puclja. Na koncu govora je Pucelj pozival,

¹⁵ Prav tam.

¹⁶ Kmetški list, 6. 1. 1932, št. 1.

¹⁷ Kmetški list, 22. 6. 1932, št. 25.

¹⁸ Domovina, 17. 3. 1932, št. 12.

¹⁹ Domovina, 5. 5. 1932, št. 19.

²⁰ Jutro, 1. 5. 1934, št. 98.

²¹ Primerjaj Ferdo Čulinovič: Jugoslavija izmedju dva rata, II. del. Zagreb 1961, str. 305, 306.

naj se vsak posameznik pri delu v stranki izogiba osebnih sporov z nasprotniki in naj nesebično dela za uspeh organizacije na ravni občin, banovine in države.²² Na skupščini sta poročala tudi že omenjena člana banovinskega sveta Ivan Arko ml. in dr. Fran Sajovic o akcijah socialno-gospodarskega značaja. Te naj bi potekale prav po zaslugi strankinih akterjev in članov banovinskega sveta, zlasti pri odstranitvi škode ob velikih poplavalih septembra 1933 v Sloveniji, ki so zajele tudi nekatere kraje okraja. I. Arko se je posebej zahvalil za razumevanje težav na Kočevskem tedanjemu banu dr. Dragu Marušiču.²³ Zatem je o delu stranke od 8. maja 1932 do aprila 1934 poročal tajnik okrajne organizacije JNS Božidar Betriani. Iz podatkov, ki jih prinaša Jutro, izvemo, da so uspešno potekale v okraju občinske volitve 15. oktobra 1933. Tedaj je stranka dobila od oddanih 7.972 glasov 5.571 glasov in vse tedanje občine okraja, razen Dobrepolja in Dolenje vasi. Poleg tega je Betriani poročal, da so bile v okraju še volitve 21. in 22. oktobra 1933 v Delavsko zbornico in da so bile za samo stranko precej uspešne.²⁴ Najbrž je mišljeno narodno strokovno gibanje v okviru tedaj delujoče sindikalne organizacije Narodne strokovne zveze, ki se je udinjala režimu JNS.²⁵ Na omenjeni skupščini JNS so izvolili nov okrajni odbor JNS, za predsednika je bil izvoljen Ivan Pucelj, sicer pa so z majhnimi izjemami ostali prejšnji člani odbora.²⁶

Poleg JNS so delovali v okraju tudi opozicijska gibanja, omenimo naj gibanje okrog glasila Prelom, glasila organizacije Združenja borcev Jugoslavije - Boj, delovala je tudi Jugoslovanska narodna stranka, katere predsednik je bil v Dravski banovini dr. Ivan Potokar iz Kamnika. Organizacija Boj, ki je sprva zajela tako pripadnike liberalnega kot katoliškega tabora, je imela po prvem javnem shodu 7. januarja 1934 v Ljubljani poslej še precej odmevne shode, na katerih so njihovi voditelji, npr. Stane Vidmar, hudo kritizirali vladno gospodarsko politiko in "skorumpirano" JNS.²⁷ Prihajalo je do ostrih medsebojnih obtožb, pripadniki organizacije Boj, v kateri sta se še pred petomajskimi volitvami oblikovali dve frakciji, so kritizirali politiko JNS in jih dolžili krivde za slabo gospodarstvo, strankini voditelji JNS v Dravski banovini A. Kramer in I. Pucelj pa so Boju očitali, da zajema v gibanje predvsem "puktaše" in "separatiste", ki naj bi delali za propad jugoslovanske države.²⁸ Tudi v kočevskem okraju, v nekaterih občinah in krajih, so se med pripadniki Boja in sokoli oziroma privrženci JNS vnela huda nasprotja, ki so zlasti izstopala na shodih Boja v letu 1934. Prišlo je tudi do hudih izzivanj, groženj in tudi fizičnih napadov, tako npr. v Ribnici in njeni okolici med "punktaši-bojevnik" in tamkajšnjimi sokoli.²⁹

²² Jutro, 1. 5. 1934, št. 98, Skupščina JNS za kočevski srez.

²³ Prav tam.

²⁴ Prav tam.

²⁵ Več o Narodni strokovni zvezi v tem času glej Miroslav Stiplovšek: Prispevki za zgodovino sindikalnega gibanja na Slovenskem. Od začetkov strokovnega gibanja do Enotnih sindikatov Slovenije (1868-1945). Maribor 1989, str. 52-55.

²⁶ Jutro, 1. 5. 1934, št. 98.

²⁷ Primerjaj Jutro, (ponedeljsko) VIII, 8. 1. 1934, št. 2; več o tem gibanju Metod Mikuž: Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917-1941. Ljubljana 1965, (dalje Mikuž, Oris) str. 429-432.

²⁸ Primerjaj Jutro, 15. 5. 1934, št. 109; Jutro, 13. 6. 1934, št. 133; Jutro, 21. 6. 1934, št. 140.

²⁹ Jutro, 19. 5. 1934, št. 113.

V okraju so delovali tudi privrženci Jugoslovanske narodne stranke, imenovani tudi Hodjerovi borbaši. Kot poroča njihovo glasilo v Dravski banovini *Edinost*, so imeli svojo mrežo naročnikov in simpatizerje v Kočevski Reki, Dolenji vasi pri Ribnici, Sv. Gregorju, Sodražici in morda še kje.³⁰ Imeli so tudi shode tako na Robu pri Velikih Laščah,³¹ v Novi štifti pri Ribnici 15. avgusta 1934 na Fajdigovem gostilniškem vrtu, na katerem sta govorila narodna poslanca Miloš Dragović in dr. Ivo Potokar.³² Krajevno strankino organizacijo pa so imeli v Sv. Gregorju, na Robu pri Velikih Laščah in bržkone v Sodražici, od koder so se večkrat oglašali v *Edinosti*. Strankini krajevni odborniki so bili pretežno kmečki posestniki ali njihovi sinovi.³³ V živahnih pripravah za petomajske volitve, ko so zbirali kandidate za narodne poslance v posameznih okrajih, so se Hodjerovi pristaši 7. aprila 1935 udeležili sestanka v Ljubljani v hotelu Strukelj. Tedaj sta bila na listi Jugoslovanske narodne stranke določena naslednja delegata iz kočevskega okraja Ivan Tomšič, kmet v Stopah pri Velikih Laščah in njegov namestnik Franc Marolt, posestnik na Bregu pri Kočevju.³⁴ Toda tedanji notranji minister Velimir M. Popović ni odobril kandidatne liste opozicijske Jugoslovanske narodne stranke. Bržkone je večina njenih volilcev tudi v Dravski banovini, kot je kasneje izjavilo osrednje strankino vodstvo, glasovalo za opozicijsko listo dr. Vladka Mačka,³⁵ morda je bilo podobno tudi v kočevskem okraju.

Za Kočevsko je značilno, da so tamkajšnji Nemci v okviru svoje Gottscheer Bauernpartei (Kočevske kmečke stranke) v dvajsetih letih podpirali in volili sprva radikale, zatem pa Koroščevo Slovensko ljudsko stranko. Kot smo že omenili, je bila z uvedbo diktature 1929 razpuščena tudi Kočevska kmečka stranka. Njeni privrženci so v tridesetih letih pri skupščinskih volitvah podpirali nenemško listo, vendar vselej tisto, ki je bila na oblasti.³⁶ Tako so 1931 volili Živkovićevo listo, 1935 pa vladno Jevtićevo listo JNS, ker je beograjsko vodstvo JNS kočevskim Nemcem, med drugim dovolilo ustanavljanje krajevnih organizacij Kulturbunda.³⁷ Vendar so jih oblasti v času Stajadinovićeve vlade v letu 1936 pričeli drugo za drugo razpuščati. Tako so bile marca 1936 razpuščene krajevne skupine Kulturbunda v Kočevju, Stari Cerkvi, aprila v Nemški Loki, septembra v Livoldu in Doljni Topli Rebri.³⁸ V volilni propagandi za petomajske skupščinske volitve so prišle v poštev štiri volilne liste, in sicer vladna lista JNS B. Jevtiča, opozicijska lista dr. V. Mačka,

³⁰ *Edinost*, 24. 3. 1934, št. 4.

³¹ *Edinost*, 18. 8. 1934, št. 25.

³² *Edinost*, 18. 8. 1934, št. 25.

³³ *Edinost*, 6. 10. 1934, št. 32: primerjaj tudi imenski seznam odbornikov; več o Jugoslovanski narodni stranki glej Anka Vidovič-Miklavčič: Jugoslovanska narodna stranka v Dravski banovini. *Zgodovina v šoli*, 1999, št. 1, (dalje Anka Vidovič-Miklavčič, Jugoslovanska narodna stranka) str. 24-31.

³⁴ *Slovenec* (ponedeljski), VIII, 8. 4. 1935, št. 14; *Kmeti list*, XVII, 10. 4. 1935, št. 15.

³⁵ Primerjaj Anka Vidovič-Miklavčič, Jugoslovanska narodna stranka, str. 29.

³⁶ Primerjaj Bojan Balkovec: "Ta sklep mora biti vsakemu Kočevjarju svetinja..." *Parlamentarne volitve na Kočevskem med obema vojnoma*. *Kronika, Prispevki za zgodovino Kočevske*, 1995, št. 3, str. 48.

³⁷ Primerjaj Dušan Biber, n.d., str. 110.

³⁸ Primerjaj Dušan Biber, n.d., str. 110 in 57.

lista D. Ljotića in lista B. Maksimovića.³⁹ V okraju so imeli zaupniki Marušič-Pučljeve frakcije JNS 10. marca 1935 volilni sestanek, ki ga je vodil župan iz Kočevja Lovšin. Tedaj so bili določeni štirje kandidati na Jevtičevi listi, in sicer dr. Ivan Lovrenčič, odvetnik iz Ljubljane, Ivan Arko, trgovec v Ribnici, dr. Ivan Sajovic, odvetnik v Kočevju ter Fran Hočevar posestnik in župan v Velikih Laščah.⁴⁰ Slednjič so ostali na Jevtičevi kandidadni listi le Lovrenčič, Arko in Sajovic. Kot je poročalo Jutro, so se kočevski Nemci odločili, da bodo dali vse glasove dr. Lovrenčiču, poleg tega sta sklenila volilni sporazum kandidata Arko in Hočevar, ki se je kandidaturi odpovedal v prid Arka.⁴¹ Na Mačkovi listi je kandidiral Slavko Govedić, posestnik iz Zagreba, na Ljotičevi Fran Gornik, železniški uradnik iz Ljubljane, in na Maksimovičevi Samuilo Damejo, advokat iz Beograda.⁴² V okraju je bilo 11.141 volilcev, glasovalo je le 5.248 volilcev,⁴³ kar pomeni, da so Slovenci, zlasti privrženci Koroščeve SLS v veliki meri abstinirali, medtem ko so kočevski Nemci glasovali za Jevtičevo JNS.⁴⁴ Izvoljeni so bili naslednji kandidati na listi JNS: dr. Ivan Lovrenčič z 2.152 glasovi, Ivan Arko z 2.025 in dr. Ivan Sajovic s 653 glasovi. Lista dr. Vladka Mačka je dobila 414 glasov, Ljotičeva in Maksimovičeva lista pa vsaka po en glas.⁴⁵ Narodni poslanec je postal že omenjeni Lovrenčič.⁴⁶

Po petomajskih volitvah do aprilskega zloma (1935-1941)

Potem ko je junija 1935 zamenjala Jevtičevo vlado nova vlada dr. Milana Stojadinovića, je postal notranji minister dr. A. Korošec, voditelj bivše Slovenske ljudske stranke. Kmalu se je pričela oblikovati nova vsedržavna stranka Jugoslovanska radikalna zajednica (JRZ), ki so jo snovali še pred smrtjo kralja Aleksandra, ko je bival dr. Korošec na Hvaru.⁴⁷ V to politično stranko so se vključili srbski radikali, Koroščeva SLS in Jugoslovanska muslimanska organizacija M. Spahe. Po proglasu JRZ 12. septembra 1935 so se tudi v Dravski banovini pričele kaj hitro ustanovljati krajevne organizacije JRZ. V kočevskem okraju, kot poroča Slovenec, so se ustanovile v vseh občinah, tako imamo npr. podatke, da se je osnovala oktobra 1935 v Loškem Potoku⁴⁸ in nekoliko kasneje v Sodražici in v Mozlju.⁴⁹ Na prvi banovinski skupščini JRZ, ki je potekala 24. novembra 1935 v Ljubljani, so poročali, da so bili prisotni vsi predstavniki okrajnih organizacij in da se je JRZ ustanovila že skoraj v vseh občinah.⁵⁰ JRZ pa je imela svoje posebne organizacije tudi

³⁹ Več o petomajskih volitvah glej Mikuž, Oris, str. 414, 415.

⁴⁰ Jutro, 19. 4. 1935, št. 92 a.

⁴¹ Jutro, 30. 4. 1935, št. 99.

⁴² Jutro (ponedeljsko), 23. 4. 1935, št. 16.

⁴³ Primerjaj, Jutro, 7. 5. 1935, št. 104 a.

⁴⁴ Primerjaj Dušan Biber, n.d., str. 117.

⁴⁵ Jutro, 7. 5. 1935, št. 104 a; Slovenec, LXIII, 7. 5. 1935, št. 103 a.

⁴⁶ Kmetski list, 29. 5. 1935, št. 22.

⁴⁷ Primerjaj Bojan Godeša - Ervin Dolenc: Izgubljeni spomini na Antona Korošca: iz zapuščine Ivana Ahčina. Ljubljana 1999, str. 105, 106.

⁴⁸ Slovenec, 30. 10. 1935, št. 250.

⁴⁹ Slovenec, 6. 11. 1935, št. 255 a; Slovenec (ponedeljski), 20. 11. 1935, št. 47.

⁵⁰ Slovenec (ponedeljski), 25. 11. 1935, št. 47.

med železničarji, ki so bili privrženi politiki JRZ in Korošču. Organizirali so se v podružnice Kluba železničarjev JRZ. V kočevskem okraju je delovala ena podružnica, in sicer v Ribnici,⁵¹ kjer je bil tudi sedež okrajne JRZ.

Na zborovanju okrajnega odbora JRZ 10. junija 1939 v Ribnici, kjer so bili navzoči predsedniki in podpredsedniki krajevnih organizacij JRZ, so na koncu svoje seje izvolili nov okrajni odbor. Z dvema glasovoma proti je bil za predsednika znova izvoljen Karel Škulj, bivši narodni poslanec, za podpredsednika Alojz Rigler, ki je bil tudi član glavnega odbora Kmečke zveze, za tajnika dekan Anton Skubic, za blagajnika pa namestnik narodnega poslanca Jože Strnad.⁵² Ko se je decembra 1935 obnovila v diktaturi razpuščena katoliška stanovska organizacija kmetov pod imenom Kmečka zveza (KZ), so se po vsej banovini v okviru občin ali župnij ustanovljale krajevne organizacije. Že sredi aprila 1936 je bilo na semanji dan kmečko zborovanje v Ribnici, kjer je 5. aprila na občinskih volitvah zmagala lista JRZ.⁵³ Zborovanja so se udeležili zastopniki iz vseh občin velikolaškega in ribniškega sodnega okraja, vodil ga je Matija Šmalc. Predsednik Kmečke zveze Ivan Brodar, ki je zastopal tudi njen glavni odbor, je prisotnim razložil vlogo stanovske kmečke organizacije v tem času in njeno organizacijsko strukturo. Za njim je govoril predsednik okrajnega odbora JRZ župnik Karel Škulj.⁵⁴ Kočevski okraj ni nič zaostajal za drugimi, saj so 1940 delovale krajevne KZ v desetih občinah od trinajstih, skupno število pa je bilo trinajst krajevnih KZ, s tem da sta po dve krajevni KZ delovali v občini Fara, Sodražica in Velike Lašče.⁵⁵ Malo pa je bilo mladinskih odsekov KZ, fantovski in dekliški je deloval le v Dolenji vasi, samo dekliški pa v Velikih Laščah.⁵⁶ Krajevne KZ so med drugim skrbele za strokovno izobrazbo svojih članov in še zlasti mladine. Naj kot primer navedemo krajevno KZ v Kočevski Reki, kjer je od 25. marca do konca junija 1939 potekal kmetijsko-izobraževalni tečaj.⁵⁷ Sedež okrajne KZ v je bil v Ribnici, vodil jo je Ivan Škrabec iz Hrvače.⁵⁸ Omenimo naj še govor Ivana Petriča, člana mladinskega odseka KZ iz Velikih Lašč, na velikem zborovanju Kmečke zveze 7. avgusta 1938 na Brezjah. Petričev govor z naslovom *Za bodoči kmečki rod* je objavil Orač, glasilo Kmečke zveze. Petrič je med drugim poudaril, da morajo mladinski odseki postati temelj kmečkega gibanja. Člani mladinskih odsekov morajo rasti v zavedne slovenske mladeniče, "ki ne bodo svojega jezika in svojih narodnih dragocenosti znali samo spoštovati, marveč tudi braniti!"⁵⁹ Govor Petriča prav gotovo odsvita hotenje mladega organiziranega kmečkega rodu, ki je imelo v svojem programu zapisano tudi krepitev slovenstva v okviru narodnoobrambnega gibanja. Slednje je imelo še zlasti pomembno vlogo v kočevskem okraju.

51 Anka Vidovič-Miklavčič: Klub železničarjev Jugoslovanske radikalne zajednice (JRZ) v Dravski banovini. *Zgodovinski časopis*, 1997, št. 1, str. 68.

52 *Kočevski Slovenec*, 15. 6. 1939, št. 17.

53 *Domoljub*, 8. 4. 1936, št. 15.

54 *Domoljub*, 22. 4. 1936, št. 17; *Kmetstvo zborovanje v Ribnici*.

55 Primerjaj Anka Vidovič-Miklavčič: Kmečko stanovsko gibanje v klerikalnem taboru na Slovenskem 1935-1941. *Borec*, januar 1990, str. 139.

56 *Koledar Kmečke zveze za leto 1941*.

57 *Primerjaj Kočevski Slovenec*, 15. 3. 1939, št. 8.

58 Orač, maj 1938, str. 52.

59 Orač, september 1938, str. 98.

V poletnih mesecih 1937 so se vrstili prosvetni tabori, med njimi je imel osrednje mesto Krekov prosvetni tabor pri Sv. Gregorju, rojstnem kraju dr. Janeza Ev. Kreka. Tabor je potekal 25. julija istega leta. Zbranim, več tisoč udeležencem, je po cerkvenem obredu najprej govoril univerzitetni profesor dr. Fran Lukman, zatem pa gregorski rojak, zobozdravnik dr. Oblak in F. Terseglav, urednik Slovenca. Kot poroča Domoljub, je Terseglav med drugim razlagal množici "pojem in bistvo slovenstva in njegov odnos do jugoslovanstva, kakor ga mora pojmovati vsak dober Slovenec, ki hoče biti dober jugoslovanski rodoljub." Popolnde so tabor zaključili nastopi telovadcev in koncert pevskih zborov iz ribniške dekanije.⁶⁰

Po daljših pripravah na ustanovitev Kmetijske zbornice za Dravsko banovino so tekle 1937 po okrajih tudi volitve zborničnih svetnikov. Vsak okraj naj bi izvolil enega svetnika in njegovega namestnika. V vseh tedaj delujočih 25 političnih okrajih je bilo določenih 29 kandidatnih list, od tega jih je bilo iz vrst JRZ 28 in ena opozicijska. Tudi v kočevskem okraju so potekale volitve 27. junija 1937, za svetnika je bil na listi JRZ izvoljen Ivan Rigler iz Praproč v občini Velike Lašče, njegov namestnik pa Franc Marolt, z Brega pri Stari Cerkvi v občini Kočevje-okolica.⁶¹ Čez mesec dni so se svetniki sestali v Ljubljani z nalogo, da postopoma konstituira Kmetijsko zbornico z vsemi njenimi organi. Na drugi skupščini zbornice 28. oktobra istega leta pa je bil med drugimi kot član odseka za gozdarstvo, izvoljen Ivan Rigler, prav tako v odsek za kmetijsko-trgovinsko politiko.⁶²

Oživiljena Jugoslovanska nacionalna stranka (JNS), je 10. maja 1936 izdala proglas in vabila vse svoje privrženke k "novemu delu". Za preroditev stranke in preobrazbo narodnega in državnega življenja v Jugoslaviji bo namreč potrebno utrditi jugoslovansko misel, uvajati stanovsko solidarnost in socialno pravičnost.⁶³ Sredi leta 1936 je potekal v Beogradu kongres JNS, med drugimi je bil izvoljen v glavni odbor stranke Ivan Arko iz Kočevja.⁶⁴

Potem ko so v Dravski banovini reorganizirali banovinski odbor JNS, so izvolili za predsednika dr. Janka Rajarja, za podpredsednika pa oba nekdanja ministra dr. A. Kramerja in Ivana Puclja. V izvršni odbor banovinske JNS so izvolil še po tri delegate iz vsakega okraja.⁶⁵ V sporazumu z banovinskim odborom JNS se je septembra 1936 v Ljubljani ustanovil Akcijski odbor Omladine (Mladine) JNS za Slovenijo. Predsednik je bil inž. Jože Rus, doma iz Loškega Potoka, ki je v Pragi diplomiral na Tehnični visoki šoli, ko pa je potem služboval v Ljubljani, je imel pomembne zadolžitve v Zvezi kulturnih društev in bil v vodstvu inženirske sekcije Narodne odbrane (Narodne obrambe).⁶⁶ Potem ko je Akcijski odbor sprejel začasni organizacijski pravilnik, so se pričele ustanavljati po vsej banovini predvsem okrajne organizacije Mladine JNS (M JNS). Za kočevski okraj je bila ustanovljena okrajna organizacije M JNS 8. avgusta 1937.⁶⁷ Skupščine se je udeležilo, kot je

⁶⁰ Domoljub, 28. 7. 1937, št. 30.

⁶¹ Domoljub, 1. 7. 1937, št. 26.

⁶² Domoljub, 4. 11. 1937, št. 44.

⁶³ Jutro, 12. 5. 1936, št. 109; Proglas Jugoslovanske nacionalne stranke.

⁶⁴ Slovenski gospodar, 8. 7. 1936, št. 28.

⁶⁵ Jutro, 24. 5. 1936, št. 120; Prav tam (ponedeljsko), 25. 5. 1936, št. 21.

⁶⁶ Inž. Jože Rus, zapisek razgovora z dne 17. 11. 1988 v Ljubljani; primerjaj Pohod, 21. 3. 1934, št. 5 in 19. 5. 1934, št. 20; inž. Jože Rus, Naloge inženirske sekcije.

⁶⁷ Jutro 11. 8. 1937, št. 185; Skupščina sreske mladinske organizacije JNS v Ribnici.

poročalo Jutro, okrog 150 do 200 "mladih nacionalnih borcev" iz vseh krajev obširnega okraja, med udeleženci so bili tudi starejši člani stranke, med drugimi je bil prisoten Ivan Pucelj. Na ustanovni skupščini so govorili predvsem o nujnem sodelovanju mladine v politični stranki in o delu v okraju. Za predsednika okrajne M JNS so izvolili Andreja Arka, odborniki pa so bili razen iz Ribnice tudi še iz Sodražice, Loškega Potoka, Kočevja in Velikih Lašč. Ob koncu je povzel besedo Ivan Pucelj, ki je obljubil novi mladinski organizaciji vsestransko pomoč, in zatem razlagal pomembnejša politična, socialno-gospodarska in kulturna vprašanja, ki jih mora reševati stranka.⁶⁸ Mladina JNS je pretežno delovala skupaj s starešinsko JNS, tako v okrajnem kot krajevnem merilu. Večinoma so imeli skupne okrajne skupščine in sestanke, še zlasti v času volilnega boja za občinske in skupščinske volitve. Omenimo naj še občni zbor JNS 9. marca 1939 v Ribnici, ki ga je vodil Ivan Arko ob prisotnosti okrog 250 delegatov iz občin okraja. Za predsednika je bil izvoljen Ivan Pucelj, med drugim se je v govoru tudi zahvalil vsem, ki so "čvrsto stali v strankinih vrstah lanskega 11. decembra..."⁶⁹

Tudi ribniško dolino je v okviru svoje turneje po Sloveniji v začetku junija 1937 obiskal general P. Živković, minister vojske in mornarice in predsednik JNS, torej Puceljev bližnji sodelavec iz beograjskega vodstva JNS. S svojim spremstvom se je udeležil zborovanja v Ribnici in naslednji dan v Velikih Laščah. V obeh krajih pa je prišlo do spopada med Koroščevimi privrženci, ki so vzklikali "Dol Živković, živijo dr. Korošec!" in člani Živkovičevega spremstva.⁷⁰ Sicer pa, kot je razvidno iz tiska, so se na lokalni ravni ves čas odvijala huda strankarska politična nasprotovanja in intrige med "liberalci" in "klerikalci", ki tudi v narodnoobrambnem gibanju niso našli skupnega jezika, kaj šele medsebojne sloge.

Tudi v tem okraju so občinske volitve potekale postopoma, prve so bile že aprila 1936, in sicer v Ribnici in Loškem Potoku, v obeh sta zmagali listi JRZ.⁷¹ Dne 25. oktobra 1936 so potekale volitve še v Dolenji vasi, Fari, Kočevju-mesto, Kočevju-okolici, Kočevski Reki, Koprivniku, Mozlju, Starem Logu, Velikih Laščah, Videm-Dobrepolju⁷² in 6. decembra istega leta še v Sodražici.⁷³ V večini občin je prepričljivo zmagala JRZ, k temu so pripomogli tudi glasovi kočevskih Nemcev. Le v Sodražici je nasproti listi JRZ s 392 glasovi in 20 odborniki dobila lista JNS veliko glasov, in sicer 319 in štiri odbornike, v Kočevju-mesto je zmagala opozicija s 350 glasovi in dobila 21 odbornikov nasproti JRZ, ki je dobila 213 glasov in le 3 odbornike. Prepričljivo sta zmagali nemški listi v Koprivniku s 188 glasovi in 16 odborniki ter v Kočevski Reki, kjer je zmagala nemška lista s 317 glasovi in s 17 odborniki.⁷⁴

Za skupščinske volitve 11. decembra 1938 so bile v Dravski banovini kot v državi odobrene tri kandidatne liste in to Stojadinovičeva vladna lista JRZ, opozicijska lista dr. V. Mačka, ki so se ji pridružili tudi JNS, socialisti in skupine

68 Prav tam.

69 Jutro, 16. 3. 1939, št. 64.

70 Slovenec, 9. 6. 1937, št. 128; Živkovičev beg po Sloveniji.

71 Domoljub, 8. 4. 1936, št. 15; primerjaj še Domoljub, 21. 10. 1936, št. 43.

72 Domoljub, 28. 10. 1936, št. 44.

73 Domoljub, 10. 12. 1936, št. 50.

74 Domoljub, 28. 10. 1936, št. 44; Dušan Biber, n.d., str. 110, 111; Domoljub, 10. 12. 1936, št. 50.

ljudskofrontnega gibanja in pa Ljotičeva lista. V kočevskem okraju je na Stojadinovičevi listi, potem ko se je zaradi intrig kočevskih Nemcev oziroma političnih nasprotnikov odpovedal poslanski kandidaturi župnik Karel Škulj, nato z njegovo podporo kandidiral višji veterinarski svetnik Alojz Rigler.⁷⁵ Na opozicijski listi dr. V. Mačka pa so kandidirali Tomšič (slovenski mačkovci) in Ivan Arko (JNS) a na listi D. Ljotića pa Vilhar. Posebno odmevni volilni shodi JRZ so bili v Ribnici in Dobropolju, kjer je govoril udeležencem poleg okrajnih strankinih veljakov tudi dr. Anton Korošec.⁷⁶

Kočevski Nemci so imeli svoja krajevna srečanja in sledili pozivu dr. Georga Grassla, ki je bil eden od voditeljev nemške manjšine, pogajal se je namreč z banom Donavske banovine dr. Rajičem o udeležbi jugoslovanskih Nemcev pri skupščinskih volitvah. Odločeno je bilo namreč, naj nemška manjšina voli listo dr. Stojadinovića. Takšna odločitev, kot so govorili, naj bi bila v prid nemški ljudski skupnosti v Jugoslaviji.⁷⁷

Volilni rezultati so bili naslednji: v okraju je bilo volilnih upravičencev 10.710, volilo jih je 7.545. Od teh je dobila JRZ (Rigler) kar 6.089 glasov, tu je treba upoštevati tudi glasove Kočevskih Nemcev, ki so agitirali za listo JRZ. Opozicijska lista, ki so jo sestavljali slovenski mačkovci, JNS, socialisti in še drugi so po podatkih po Slovencu dobili naslednje glasove: Slovenski mačkovci (Tomšič) 473 in JNS (Arko) 956 glasov, skupaj torej 1.420 glasov, medtem ko je Vilhar (Ljotičeva lista) dobil samo 27 glasov.⁷⁸ Največ glasov so dale za JRZ naslednje občine, na prvem mestu so Velike Lašče s 1.019 glasovi, sledi Ribnica z 851, Videm-Dobropolje z 840, Kočevje-okolica s 536, Kočevje- mesto s 441, Kočevska Reka s 323, Loški Potok z 258 glasovi, druge občine pa še manj, med njimi je Stari Log z 208 in Koprivnik s 173 glasovi. Tudi opozicijska lista je dobila največ glasov v Velikih Laščah z 283 glasovi, od tega mačkovci 167, JNS 116, v Ribnici 207, od tega JNS kar 206, v Starem Logu 140, JNS 139, v Loškem Potoku 136, JNS 133 in v Fari 119 od tega slovenski mačkovci 114. Najmanj glasov pa je opozicija dobila v Dolenji vasi z 12 glasovi na listi dr. Mačka in sicer iz vrst JNS, nadalje v Mozlju 32, JNS 24 in v Kočevski Reki 55, 44 iz vrst JNS.⁷⁹

Že prej, zlasti pa po priključitvi Avstrije k tretjemu rajhu, se je v Dravski banovini in še posebej v severnih obmejnih krajih in na Kočevskem, z nemškim jezikovnim otokom, pospešilo narodnoobrambno delo. Na Kočevskem je bila tedaj močno prisotna nemška nacionalsocialistična propaganda, ki so jo prinašali tudi vračajoči se krošnjariji. Ti so prihajali iz mest tretjega rajha, kjer so se udeleževali raznih nacističnih tečajev. Posebno študentska nemška mladina in razni nemški turisti so prihajali na to področje in med kočevskimi Nemci poglobljali pronačistično privrženost, Slovenci pa, ki so imeli nižjo socialno in gospodarsko struk-

⁷⁵ Slovenec, 20. 11. 1938, št. 268; primerjaj Kočevski Slovenec, 5. 11. 1938, št. 9; Prav tam, 15. 11. 1938, št. 10; Prav tam, 25. 11. 1938, št. 11; Prav tam, 5. 12. 1938, št. 12.

⁷⁶ Slovenec, 22. 11. 1938, št. 269; Kočevski Slovenec, 25. 11. 1938, št. 11.

⁷⁷ Več o tem Dušan Biber, n.d., str. 185-194; primerjaj tudi Slovenec (ponedeljski), 21. 11. 1938, št. 47.

⁷⁸ Slovenec, 13. 12. 1938, št. 285.

⁷⁹ Prav tam.

turo, so ob tem občutili vse večjo ogroženost.⁸⁰ Slovenske študentske in razne narodnoobrambne organizacije so pričele v času pospešene nacifikacije nemške manjšine posvečati veliko več pozornosti položaju obmejnih Slovencev in posebej Kočevski. V to dejavnost se je zlasti vključevala univerzitetna mladina in organizirala več taborov na Kočevskem z namenom, da oživijo in pa utrdijo slovensko narodno zavest. Članice ženskega odseka študentskega društva Jadran so npr. med prvimi organizirale delovni tabor leta 1936. Študentje tega društva, kasneje društva Jugoslavija, so se tudi udeležili vrste delovnih narodnoobrambnih taborov, tako istega leta v Slovenski vasi in Stari Cerkvi, 1937 in 1939 v Kočevski Reki, 1938 in 1939 v Koprivniku in še v drugih krajih Kočevske zunaj obravnavanega okraja.⁸¹

Poleg tega so pričele živahneje delovati kulturnoprosvetne in narodnoobrambne organizacije nasproti vse bolj napadalni dejavnosti kočevskih Nemcev. Omembe vredno je tudi to, da so se spomladi 1939 uspele znova obnoviti krajevne organizacije Kulturbunda v Dravski banovini. Na Kočevskem so delovale krajevne skupine v Kočevju, Stari Cerkvi, Nemški Loki, Knježji Lipi, Maverlenu, Dolgi vasi, Šalki vasi, Oneku, Planini, Blatniku in Topli Rebri.⁸²

Med narodnoobrambnimi organizacijami, ki so se vse bolj zavedale perečega položaja kočevskih Slovencev, je bila močno dejavna ljubljanska Ciril-Methodova družba (CMD), ki je ne le teoretično preučevala narodnoobrambna vprašanja, marveč je svojo pomoč nudila tudi z različnimi akcijami. O njeni dejavnosti na Kočevskem je Jutro večkrat poročalo, tako je julija 1937 poslala svoji podružnici v Stari Cerkvi darila za šolske otroke v vrednosti 1.500 din. Med slovensko šolsko mladino so izbrali najpotrebnejše in jim razdelili perilo, obleko, obutev in šolske potrebščine.⁸³ Poleg tega so ljubljanski dijaki zbrali slovenske knjige za "ljudsko knjižnico" v Stari Cerkvi, katere slovesna otvoritev je bila 20. decembra 1937.⁸⁴

Žarišče narodne zavesti so bile tudi sokolske organizacije. Svoje jubileje so večinoma praznovali z raznimi slovesnostmi. Omenimo naj Velike Lašče, kjer so sokoli 20. junija 1938 počastili 30-letnico svojega delovanja in hkrati 50-letnico smrti Frana Levstika.⁸⁵ Tudi sokolski občni zbori so ponekod prerasli v narodno manifestacijo, tako kot npr. 23. oktobra 1938 v Stari Cerkvi in Kočevju. Jutro je potem poročalo, da obvladujeta sokolske organizacije na Kočevskem enotnost in discipliniranost.⁸⁶ Pri tem je značilno, da večinoma niso imeli lastnih sokolskih domov, pač pa so gostovali s prireditvami po vaških osnovnih šolah, ponavadi tudi v poslopjih, "pri manj naklonjenem tujerodnem lastniku."⁸⁷ Zato so sokoli na Kočevskem, ki so pritegnili še druge organizacije iz liberalno-unitarnega tabora, pričeli z veliko akcijo zbiranja denarnih sredstev za sokolski dom v Kočevju. Po svojih močeh so nacionalne organizacije zbirale denar, posamezniki pa so sode-

⁸⁰ Primerjaj Dušan Biber, n.d., str. 110-120.

⁸¹ Mirko Tušek: Udejstvovanje mladine pri narodnoobrambnih delovnih taborih. Napredno mladinsko gibanje na Slovenskem. Ljubljana 1982, str. 134-136.

⁸² Kočevski Slovenec, 15. 4. 1939, št. 11; primerjaj tudi Dušan Biber, n.d., str. 164, 165.

⁸³ Jutro, 21. 7. 1937, št. 296; Narodno delo na Kočevskem.

⁸⁴ Prav tam.

⁸⁵ Jutro, 21. 6. 1938, št. 141.

⁸⁶ Jutro, 30. 10. 1938, št. 253.

⁸⁷ Jutro, 13. 8. 1937, št. 187.

lovali s prostovoljnimi deli. Zavedali so se, da je zgraditev sokolskega doma "življenska potreba kočevskih Slovencev in zadeva vse naše javnosti," je pisalo Jutro.⁸⁸ Kočevje je končno dobilo svoj sokolski dom, ki je privabljal Slovence z različnimi prireditvami. Tako npr. je v nedeljo, 4. junija 1939 potekal ob prisotnosti sokolov iz ljubljanske župe veliki narodnoobrambni zbor kočevskih sokolov, ki ga je popostril telovadni nastop. Prireditve je potekala na tem narodnostno mešanem ozemlju, kot poročča Jutro, sicer brez incidenta, vendar je že naslednji ponedeljek mesto in okolico presenetil ogenj ob sokolskem domu, na katerega je naletel sokolski starosta inž. Vinko Sadar, ki je skupaj s bratom sokolom Paradižem hitro ukrepal. Ogenj so k sreči kmalu pogasili domačini, povečini sokoli. Posebna komisija pa je ugotovila, da je bil ogenj podtaknjen, zato so orožniki začeli s preiskavo.⁸⁹

Poznavalci zapletenih in nerešenih odnosov med kočevskimi Slovenci in Nemci, položaj in potrebe kmečkega prebivalstva v tej pokrajini so nekateri pisci prav v tem obdobju razgrinjali javnosti. Tu bi omenili izčrpen članek s kratkim historiatom Kočevske, ki ga je objavil bibliotekar dr. Jože Rus, v katerem je nakazal pereča vprašanja kočevskih Slovencev z različnih zornih kotov.⁹⁰ Rusov prispevek imamo lahko za nekakšen uvodni del k bližnji veliki manifestaciji narodnoobrambe misli, imenovan tudi veliki tabor Ciril-Methodove družbe (CMD) v Kočevju, ki je potekal v nedeljo 15. avgusta 1937. Sprva je CMD načrtovala slovenski tabor, ki bi se ga udeležile vse organizacije neglede na idejnopolično naravnost in "brez političnih primesi", vendar do skupnega sodelovanja ni prišlo.⁹¹ Tega dne so prišle v mesto le številne nacionalne organizacije iz različnih krajev Dravske banovine. Prisotni so bili člani podružnic CMD iz vse Kočevske, iz okraja pa obnovljene podružnice v Loškem Potoku, novoustanovljene v Stari Cerkvi, Kočevski Reki, Mozlju in Koprivniku.⁹² Goste, med njimi sokole iz ljubljanske, mariborske in novomeške župe, delegate Zveze kulturnih društev iz Maribora in Ljubljane ter narodnoobrambni organizacij, (Jadranska straža, Branibor, itd.) so domačini pričakali na železniški postaji s sokolskimi prapori, v narodnih nošah in z okrašenimi kmečkimi vozovi, s katerimi so se pripeljali iz kočevskih vasi številni člani podružnic CMD. Kot je zapisal poročevalec v Jutru, domačini še niso pomnili tako uspelega in množičnega sprevoda po mestu, bila je prava "narodna manifestacija". Zvrstili so se pozdravni nagovori predstavnikov nacionalnih organizacij Kočevja, tako predsednika mestne občine in staroste kočevskih sokolov notarja Lovšina, v imenu kočevskih podružnic CMD je pozdravil direktor gimnazije prof. Anton Burger in prof. Konrad Stražar v imenu drugih nacionalnih organizacij. Zatem je potekala redna letna skupščina zvezne CMD v dvorani dijaškega doma. Izčrpno predsedniško poročilo je podal inž. Janko Mačkovšek, tajniško pa Gruden. Omenil je tudi Akcijo za kočevski dinar, ki je potekala od septembra 1936 in nabrali so 6.762 Din. Še to leto je imela zvezna CMD načrt o izdaji brošure, ki obravnava Kočevsko. Na skupščini so sprejeli resolucijo, v kateri je govora tudi o čim-

⁸⁸ Jutro, 13. 8. 1937, št. 187.

⁸⁹ Jutro, 7. 6. 1939, št. 130.

⁹⁰ Primerjaj Jutro, 15. 8. 1937, št. 189; dr. Jože Rus, Kočevska zemlja in človek na njej, Gospodarska bodočnost Kočevskih tal je prisojena slovenskim delovnim rokam.

⁹¹ Primerjaj Jutro, 22. 8. 1937, št. 195.

⁹² Jutro (ponedeljsko), 16. 8. 1937, št. 33.

prejšnjem delovanju popolne gimnazije v Kočevju, o gmotni in moralni podpori državnemu uradništvu in učiteljstvu in o zahtevi, naj se na narodnostno mešanem ozemlju podredi strankarsko politično življenje nacionalnim interesom. Prireditev je zaključil še pester sokolski telovadni nastop. Oboje pa je izzvenelo kot "lepa manifestacija nacionalne misli v kraju, kjer je sredi naše domovine vprašanje našega narodnega obstoja najbolj pekoče postavljeno na dnevnem redu..." To manifestacijo so kočevski Slovenci občutili "kot eno najlepših zgodovinskih zmag."⁹³ Jutro pa je še posebej pred to manifestacijo pisalo o pomenu tega tabora, ki naj bi "učvrstil slovenstvo v pozabljenih krajih."⁹⁴

Kmalu zatem je CMD izdala Kočevski zbornik,⁹⁵ ki pa so ga tisk v rajhu in kočevski Nemci zelo kritično sprejeli.⁹⁶ Katoliški tabor je bil narodnoobrambno dejaven predvsem v okviru na novo obujene "Slovenske straže", ki jo je na Kočevskem podpiralo še glasilo Kočevski Slovenec (1938-1941). Osrednja osebnost te organizacije kot tudi katoliškega kulturno-prosvetnega dela je bil že omenjeni župnik Karel Škulj. Bil je tudi organizator I. Slovenskega dne v Kočevju, ki je potekal 4. septembra 1938. Tedaj so s slavnostnimi prireditvami počastili dvojni praznik, in sicer 15-letnico ustanovitve katoliškega Prosvetnega društva (PD) v Kočevju in 20-letnico jugoslovanske države. V Kočevje so prišli ne le iz krajev tega okraja, marveč tudi iz osrednje Slovenije, slavnostni govornik je bil tedanji notranji minister dr. Anton Korošec.⁹⁷ Govorili so tudi ljubljanski župan dr. Juro Adlešič, glavni tajnik banovinske JRZ dr. Fran Kulovec, dr. Alojzij Kuhar in kmet Jakob Kotnik iz Mozlja.

Organizacija Slovenska straža v Kočevju je bila v veliko pomoč katoliškim prosvetnim društvom, ki so dobila značaj poglobljenega narodnoobrambnega gibanja. Tedaj delujočim PD v Kočevju, Loškem Potoku in v Ribnici se je v začetku decembra 1939 pridružilo še novo ustanovljeno društvo v Mozlju, kjer so si tudi zgradili nov društveni dom. Tega so z velikimi slovesnostmi v okviru narodnoobrambne manifestacije odprli na II. Slovenskem dnevu, ki je potekal 3. septembra 1939 v Mozlju. Pisani množici iz bližnjih in oddaljenih krajev je med drugimi govoril Franc Terseglav iz Ljubljane.⁹⁸ Ob koncu slovesnosti so sprejeli t.i. Sklepe II. Slovenskega dne z izrazito narodnoobrambnimi zahtevami.⁹⁹

V letu 1940 zasledimo po poročilih Kočevskega Slovenca delovanje katoliških prosvetnih društev še v Fari, Stari Cerkvi in pri Sv. Gregorju. Sicer pa so poleg prosvetnih društev v nekaterih teh naštetih krajih delovali tudi mladinski fantovski odseki in dekliški krožki, medtem ko je srednješolska mladina v Kočevju imela svoj krožek Slovenske dijaške zveze.¹⁰⁰

Katoliška prosvetna društva in Slovenska straža so načrtovali še III. Slovenski dan v letu 1940, vendar so zaradi političnih dogodkov druge svetovne vojne to

⁹³ Prav tam.

⁹⁴ Jutro, 7. 8. 1937, št. 183.

⁹⁵ Kočevski Slovenec, II, 5. 1. 1939, št. 1.

⁹⁶ Več o tem Kočevski Slovenec, 15. 2. 1939, št. 5.

⁹⁷ Kočevski Slovenec, 25. 9. 1938, št. 5.

⁹⁸ Kočevski Slovenec, 15. 9. 1939, št. 26.

⁹⁹ Kočevski Slovenec, 15. september 1939, št. 26.

¹⁰⁰ Primerjaj Kočevski Slovenec, 5. 10. 1940, št. 28; Prav tam, 5. 11. 1940, št. 31.

veliko prireditev odpovedali, pač pa so organizirali in izvedli julija istega leta veliko skupno romanje k Novi Štifti (občina Sodražica).¹⁰¹ Pomlad 1941 ni obetala nič dobrega. Pristop Jugoslavije k trojnemu paktu 25. marca, temu sledeče demonstracije in državni udar v Beogradu so pospešile vojaški napad na Jugoslavijo in sovražno okupacijo Slovenije. Tudi prebivalce kočevskega okraja je zajela vojna in z njo velike preizkušnje.

¹⁰¹ Primerjaj Kočevski Slovenec, 5. 7. 1940, št. 19.